

Hannah Arendt

Eichmann Jerusalemen

Post scriptum*

Liburu hau, funtsean, *juizio baten txosten* bat da, eta Jerusalemen zeuden hedabideen ordezkarietako banatu zitzaizkien lepaile-jardunaren transkripzioa da txosten honen sorburu nagusia. Fiskalaren aurreneko mintzaldia eta defentsaren txosten orokorra izan ezik, auzibidearen agiriak ez dira argitaratu, eta ez dira eskuratzen errazak. Auzitegiko hizkuntza hebreera zen; prentsa eman zitzaizkion materialak «aldibereko itzulpenaren transkripzio zuzendu eta ikuskatu gabea» omen ziren, eta «ez ziren hartu behar estilistikoki perfektuak edo hizkuntza akatsik gabeak bailiran». Nik ingelesezko bertsioa erabili dut, prozedurak alemanez egin ziren kasuetan izan ezik: alemanezko transkripzioan berez alemanez esandako hitzak agertzen zirenean, neroni ausartu naiz haiek ingelesera itzultzen.

Fiskalaren hasierako mintzaldia eta azken epaia kenduta –aldibereko itzulpena gorabehera, auzitegitik kanpo prestatu ziren haien itzulpenak–, beste testuak ezin dira inola ere guztiz fidagarritzat hartu. Bertsio fidagarri bakarra hebreerazko agiri ofiziala da, eta nik ez dut hori erabili. Hala eta guztiz ere, material hori guztia ofizialki eman zitzaizkien berriemaileei haietan oinarri zitezenean, eta, nik dakidala, ez da oraingoz esan hebreerazko agiri ofizialaren eta itzulpenaren artean alde garrantzitsurik dagoenik. Alemanezko aldibereko itzulpena oso eskasa da, baina ingeles eta frantses itzulpenak fidagarriak direla esan daiteke.

Ondorengo auzitegi-material hauekin, berriz, ez da iturrien fidagarritasunari buruzko zalantzarik sortzen, eta hauek ere, salbuespen bakar batekin, prentsari eman zitzaizkion:

1) Poliziak Eichmanni egindako galdeketaren alemanezko transkripzioa, zintan grabatua eta ondoren makinaz idatzia, eta Eichmanni zuzentzeko eman zitzaiona. Auzitegiako jarduerekin batera, hauxe da dokumenturik garrantzitsua.

2) Fiskalak aurkeztutako dokumentuak, eta hark eskaini zuen 'lege-materiala'.

3) Berez defentsak eramandakoak ziren lekukoek zinpean egindako hamasei aitorpenak, nahiz eta lekukotasunen parte bat ondoren fiskalak erabili zuen gero. Erich von dem Bach-Zelewski, Richard Baer, Kurt Becher, Horst Grell, Wilhelm Hotti doktorea, Walter Huppenkothen, Hans Jüttner, Herbert Kappler, Hermann Krumei, Franz Novak, Alfred Josef Slawik, Max Merten doktorea, Alfred Six irakaslea, Eberhard von Thadden doktorea, Edmund Veessenmayer doktorea, Otto Winkelmann.

4) Azkenik, eskura izan nuen Eichmannek berak idatzitako hamazazpi orriko idazki bat, makinaz idatzia. Fiskalak aurkeztu zuen froga gisa eta auzitegiak onartu egin zuen, baina ez zitzaion prentsari eman. Tituluak, itzulita, honela dio: «Erref.: *Judu-auzia eta Aleman Reicharen Gobernu Nazionalsozialistaren neurriak, auzi horren soluzioari buruzkoak, 1933-1945 urteetan*». Izkribu honek Eichmannek Argentinan Sassenen elkarrizketarako egindako oharra dauka (ikus bibliografia).

Bibliografian, lan hau idazteko erabili dudan materialaren zerrenda bakarrik agertzen da, ez Eichmannen bahiketaren eta haren exekuzioaren arteko bi urteetan irakurri eta bildu nituen ezin konta ahala liburu, artikulua eta aldizkari. Lastima da hutsune hori izatea, baina aleman, suitzar, frantses eta estatubatuar prentsako berriemaileen txostenei dagokienez, ez besterik; izan ere, arras maila jasoagoa zuten haietako askok, gai honi trataera sarritan askonahia eman dioten liburu eta aldizkari-artikuluen sorta hautatu bat erantsi besterik ez dut egin baldin fiskalaren txostenaren bertsio lardaskatu bat baino gehiago baziren. Badira horien artean juizioaren puntu askotan neure ondorioen harrigarri parekoak diren ondorioetara iristen diren bi azterlan, eta bada Hirugarren Reicheko irudi nagusien azterketa bat, orain nire oinarritzko iturburuei erantsi die-dana. Lan horiek dira Robert Pendorf-en *Mörder und Ermordete*.

Eichmann und die Juden-politik des Dritten Reiches, zeinak orobat gogoan hartzen baitu judu-kontseiluek Azken Soluzioan izan zuten eginkizuna; *Strafsache* 40/61, Harry Mulisch holandar berri emai-learena (alemanezko itzulpena erabili dut): Mulisch izan zen bere lanaren ardatzean akusatuaren pertsona ipini zuen idazle bakarretako bat, eta hark Eichmannez egin zuen ebaluazioa neurearekin bat dator zenbait funtsezko puntutan; eta, azkenik, T. C. Fest-ek bere *Das Gesicht des Dritten Reiches* lanean egin dituen agintari nazi nagusien erretratu bikainak, duela gutxi argitaratuak; Fest oso egile jantzia da, eta haren iritziek arras maila handia dute.

Txosten baten egileari sortzen zaizkion arazoak monografia historiko baten egileari sortzen zaizkion arazoekin aldera daitezke. Kasu batean zein bestean, lanak berak eskatzen du lehen eta bigarren mailako materiala ondo bereiztea. Lehen mailako iturburuak gai nagusia lantzeko baizik ezin erabil daitezke –kasu honetan, juizioa bera–, eta bigarren mailakoak testuinguru historikoa osatzen duen gauza ororentzat dira. Hala, bada, aipatu ditudan dokumentuak berak ere, oso salbuespen gutxirekin, froga-bide gisa aurkeztu ziren juizioan (kasu horretan, nire lehen sorburuak izan ziren), edota dagokion garaia lantzen duten liburu fidagarrietatik hartuak dira. Testuan ikus daitekeenez, Gerald Reithnger-en *The Final Solution* erabili dut, eta are gehiago Raul Hilberg-en *The Destruction of the European Jews*, juizioaren ondoren kaleratu zena, horixe baita dokumentazio-oinarririk sendoena duen Hirugarren Reicharen judu-politikaren azalpena.

Argitaratu baino lehen ere, liburu hau aldi berean bihurtu zen eztabaida baten ardatza eta kanpaina antolatu baten gai nagusia. Beti gertatzen denez, kanpainak, irudi-egileen eta iritzi-manipulaztaileen ohiko tresna guztiekin bideratu zelarrik, askoz ere arreta handiagoa erakarri zuen eztabaidak baino; hala, bigarrena irentsita eta itota geratu zen aurrenekoaren zarata artifizialaren azpian. Bereziki argi geratu zen hori bien nahasketa bitxi bat, esaldi sorta berdin-berdinarekin ia –«kopiagailu batetik atereak» balira bezala (Mary McCarthy) liburuaren kontra (eta, sarriagotan, egilearen kontra) idatzitako testuak–, Estatu Batuetatik Ingalaterrara eta gero Europara eraman zutenean, han liburua ez baitzegoen artean eskuragarri. Eta zalaparta sekula idatzi ez zen liburu baten «irudian» oinarrizko zelako gertatu ahal izan zen hura, eta, aipatu ez ezik, bururatu ere egin ez zitzaizkidan gaiak ukitzen zirelako.

Eztabaida –baldin eztabaida bazen– interesgarria zen oso. Iri-tziaren manipulazioek, oso interes jakinek sustatzen dituztelarik, arrunt xede mugatuak izaten dituzte; haien eragina, nolana ere, egiazko arreta sortzen duen gai bati buruzkoak direnean, ez da manipulazioen mende geratzen, eta aise ekar ditzakete iragartzen edo desiratzen ez ziren ondorioak. Eta azkenean ematen zuen Hitlerren erregimenaren garaia, bere krimen erraldoi, aurrekaririk gabeekin, ‘menderatu gabeko iragan’ bat zela, aleman herriarentzat edo mundu osoko juduentzat ez ezik, mundu osoarentzat; izan ere, mundua ez zegoen Europako bihotzean gertatutako hondamendi handiarekin ahaztua, baina ez zen gauza izan hura behar bezala ulertzeko. Areago –eta bazitekeen hau horren espero izatekoa ez izatea–: bat-batean, zenbait auzi moral orokor agertu zen, bere korapilo eta konplexutasun moderno guztiekin, interes publikoaren lehen mailan, gaurko gizakien gogoari enbarazua egiten eta haien bihotzak abailtzen zituztenak nonbait, nik sekula pentsatuko ez nuen bezala.

Judu-jendeak Azken Soluzioaren urteetan izan zuen jarrera zela-eta abiatu zen eztabaida, eta aurrenekoz israeldar fiskalak egin zuen galderari jarraitu zitzaion horretarako, hots, juduek bere burua defendatu behar ote zuten edo defenda zezaketen. Nik auzi hori baztertu egin nuen, ergela eta ankerra iruditzen baitzitzaidan, gerra-denboretako ezjakintasun tamalgarriaren adierazpena zenez gero. Gai hau bazterrak nazkatu arte eztabaidatu da, eta ondoriorik txundigarrienak atera dira. Behin eta berriz aipatu da ‘ghettoko pentsamolde’ kontzeptu historiko-soziologiko ondo ezaguna (Israeleko historiako testu-liburuetan ere bere lekua hartu duena, eta baita herrialde honetan ere, Estatu Batuetan, non Bruno Bettelheim psikologoak defendatu baitu oroz gain, Estatu Batuetako judaismo ofizialaren protesta sutsuen kontra), judu-jendera mugatzen ez zen eta, hortaz, judu-faktore berezien bidez ezin agertu den jokamolde bat agertu nahian. Iradokizunak arras ugaltu ziren, harik eta eztabaida hura aspergarriegia iruditzen zitzaion norbaiti ideia distiratsu bat bururatu zitzaion arte: Freuden teoriak baliatuz, ‘herriotza-desira’ bat egotzi zitzaion judu-herri osoari, inkontzientea, nola ez bada. Huraxe izan zen interes talde jakinek osatu zuten liburu baten ‘iruditik’ zenbait kritikarik atera nahi izan zuten ondorio esperogabea, hau da, juduek bere burua erail zutela esaten nuela nik. Eta zergatik esaten nuen nik, bada, horrelako gezur gertagaitz ikaragarria? ‘Auto-gorrotoagatik’, bistan da.

Juizioan agintari juduen eginkizuna atera zenez gero, eta nik haren berri eman eta komentatu nuenez, nahitaezko gauza zen hura ere eztabaidagai izatea. Hau, nire iritzian, auzi larria da, baina eztabaidak ez du argitzen lagundu. Ez aspaldi, Hirsch Birnblat delako baten epaiketan Israelen ikusi den bezala –judu-poliziaren buru izan zen Birnblat Poloniako herri batean, eta Israeleko Operako zuzendaria da gaur-, lehendabizi, barrutiko auzitegi batek bost urteko kartzelaldira zigortu zuen, baina gero Jerusalemeko Auzitegi Gorenak asketsi egin zuen; epaia aho batekoa izan zelarik, zeharka judu-kontseiluak oro asketsi ziren, baina agintari juduak mingarriki banatuak daude gai honen inguruan. Eztabaidan, nolahi ere, gehiena mintzatu zirenak izan ziren, bai judu-herria judu-agintariekin berdintzen zutenak –kontraste deigarria sortuz bizitarakoen kontaketa gehien-gehienetan egiten zen bereizketa argiarekin, zeina Theresienstadteko preso-ohi baten hitzetan labur baitaiteke: «Judu-herriak, bere osotasunean, jokamolde bikaina izan zuen. Gidariak bakarrik huts egin zuten»–, bai funtzionario juduak desenkusatzen zituztenak, gogora ekarriz gerra baino lehen eta, batez ere, Azken Soluzioaren garaia baino lehen, haiek egin zituzten zerbitzu laudagarri guztiak, batere alderik ez balego bezala juduei emigratzen laguntzearen eta naziei haiek deportatzen laguntzearen artean.

Auzi horiek bazuten liburu honekin loturarik, nahiz eta neurri guztien gainera puztu ziren; baziren beste batzuk, ordea, inolako zerikusirik ez zutenak. Eztabaida bizi-bizi bat izan zen, adibide baterako, Hitlerren erregimenaren hasieratik bertatik izan zen aleman erresistentzia-mugimenduari buruz, baina nik hura ez nuen aipatu, jakina, Eichmannen kontzientziaren auzia, eta haren inguruko egoerarena, gerraren garaiarekin eta Azken Soluzioarekin lotua baitago, ez besterekin. Baina izan ziren gai fantastikoagoak ere. Eztabaidan jardun zuten batzuek, ez ote ziren esetsaldiaren biktimak hiltzaileak baino ‘zatarragoak’ beti; edo ba ote duen iragana ‘epaitzeko’ eskubiderik egintzak gertatu zirenean aurrean ez zegoenak; edota zeinek hartzen duen juizio batean nagusitasuna, akusatuak edo biktimak. Azkeneko puntuaz esatera iritsi ziren batzuk, hasteko, oker nembilela nolako pertsona zen Eichmann jakin nahian, eta, areago, Eichmanni ez zitzaiola utzi behar batere hitz egiten, hau da, juizioa batere defentsarik gabe egin behar izan zela.

Emozio-erakustaldi handiekin egiten diren eztabaidetan sarritan gertatzen den bezala, zenbait talderen interes praktikoa, haien

emozioa interes materialen gainekoa baita oso-osorik, eta, hortaz, gertakariak desitxuratzan saiatzen baitira, berehala nahastu zen, ezin bereizizko moduan nahastu ere, gertakariak batere axola ez zaizkien eta 'ideien' abiapuntutzat baizik lantzen ez dituzten intelektualen asmo txintxo orbangabeekin. Baina gudu faltsuak izanik ere, halako seriotasun bat sumatzen zen sarritan, zinezko kezka bat, baita liburuak irakurri ez izanaz harrotzen zirenen eta ez zutela irakurriko agintzen zutenen adierazpenetan ere.

Hain urrutira desbideratzen ziren eztabaida haien aldean, liburuak tristeki bakarra den eta zoritxarrez ondo mugatua dagoen gai bat lantzen du. Juizio baten gaineko txostenak juizioan landu ziren gaiak baino ezin ditu aipatu, edo zuzenbidearen izenean landu behar zirenak. Juizioa egiten den herrialde baten egoera orokorra garrantzitsua gertatzen bada juizioaren jardunbideari dagokionez, orduan egoera hori ere gogoan hartu behar da. Liburu honek, beraz, ez du lantzen judu-herriari sekula gertatu zaion hondamendirik handienaren historia; ez da, ez totalitarismoaren kondaira, ez Hirugarren Reicharen garaiko aleman herriarena, eta, azkenik, eta are gutxiago, gaizkiaren izaeraren azterlan teorikoa ere ez da. Akusatua da juizio ooren ardatza: hezur-haragizko gizon bat, bakarkako historia duena, bere ezaugarri, berezitasun, jokamolde-eredu eta gorabehera beti bereziekin. Harantzago doazen gauza guztiek, hala judu-herri barreiatuaren eta antisemitismoaren historiak, aleman herriaren eta beste herrien jokamoldearenak, edo garai hartako ideologiaren eta Hirugarren Reicheko gobernu-aparatuarenak, akusatuak egintzak egin zituen ingurunea eta egoera osatzen duten neurrian eragiten diote juizioari, ez bestela. Akusatuarekin loturarik ez zuten gauza guztiak, edo harengan eraginik izan ez zutenak, baztertu egin behar ziren juizioaren prozeduretatik, eta, horren ondorioz, juizioaren gaineko txostenetik.

Gai hauei buruz hizketan hasi orduko oharkabean egiten ditugun galdera orokor guztiek –zergatik izan behar zuten alemanek?, zergatik izan behar zuten juduek?, zein da aginpide totalitarioaren nolakotasuna?–, argudia daiteke, askoz ere garrantzi handiagoa dute epaitzen den delitu motari eta epaia eman behar zaion akusatuaren nolakotasunari buruzko galderek baino; esan daiteke galdera horiek garrantzi handiagoa dutela, berebat, jakiteak baino zenbateraino den gai gure egungo zuzenbide-sistema Bigarren Mundu Gerraz geroztik behin eta berriz epaileen aurrean agertu den delitu eta

gaizkile mota berezi hau epaitzeko. Esan daiteke, halaber, auzia ez dagokiola gizaki jakin bati, auzi-gelan dagoen banako berezi bati, aleman herriari oro har baizik, edo berebat dagokiola antisemitismoari, bere tankera guztietan, edo historia moderno osoari, edo gizonaren izaerari eta jatorrizko bekatuaren nolakotasunari; bide horretatik joanez gero, azkenean gizadi osoa egongo da auzi-gelan, akusatuaren ondoan eserita. Argudio horiek denak maiz eman dira, eta 'gu guztiongan Eichmann' bana aurkitu arteko onik izango ez dutenek aldeztuko dituzte oroz gain. Akusatua sinbolo baten gisara aurkezteko, eta juizioa pertsona baten erruduntasuna edo errugabetasuna baino interesgarriagoak diruditen gaiak mahairatzeko aitzakia gisa hartzen bada, koherentziak eskatuko digu makurtzeko Eichmannnek eta haren legelariak egin zuten baieztapenaren aurrean: ahuntz-buru bat behar zutelako eraman zuten Eichmann auzi-gelara. Horixe eskatzen omen zuten, Alemaniako Errepublikak Federalak ez ezik, gertakarien osotasunak eta gertakariak eragingarriak bihurtu zituenak, hots, antisemitismoak eta gobernu totalitarioak, eta orobat eskatzen zuten giza arrazak, eta jatorrizko bekatuak.

Esan beharrik ere ez daukat ni ez nintzela Jerusalemara joango ikuspuntu hori izan banu. Nire iritzian, orduan eta orain, juizio hau zuzenbidearen izenean egin behar zen huts-hutsik, besterik ez. Era berean, nire ustez zuzen zeuden epaileak «Israeleko Estatuak Juduen Estatu gisa antolatu eta onetsi» zela azpimarratu zutenean epaian, eta, hortaz, bazuela eskumenik judu-herriaren kontra egingako delitu baten gainean; eta zuzenbidearen munduan zigorraren esanahiaren eta baliagarritasunaren inguruan dagoen nahasmena ikusirik, gogotik poztu nintzen epaiak Grozio aipatzen zuela ikusirik; eta Groziok, bera baino egile zaharrago bat aipatuz, azaltzen zuten zigorra beharrezkoa dela «delituak kaltetu duen haren ohorea edo aginpidea defendatzeko, zigor faltak ez dezan hura doilortu».

Dudarik ez dago, jakina, akusatuak eta haren egintzen izaerak, eta baita juizioak berak ere, arazo orokorrak sortzen dituztela, Jerusalemen aztertutako gaiak baino askoz ere harantzago doazenak. Arazo horietako batzuk epilogoan saiatu naiz lantzen, atal hori ez baita txosten hutsa. Ez nintzateke harrizko jendeari gustatuko ez balitzaio nola landu ditudan gai horiek, eta pozik hartuko nuke gertakari guztien esanahi orokorrari buruzko eztabaida bat, zenbat eta gertaera jakinetatik hurbilago egon, orduan eta sakonagoa izango litzateke-eta. Era berean, ez da harrizkekoa liburuaren azpigituluak

eztabaida bizi bat eragin izana; zeren, gaizkiaren hutsalkeriaz ari naitzenean, gertakari hutsen mailan ari bainaiz, juizioan oso nabarmena gertatu zen fenomeno bat azpimarratuz. Eichmann ez zen ez Iago bat ez Macbeth bat, eta ezer ez zegoen haren burutik urrutiago Rikardo III. arekin batera 'gaiztagin gertatzea' baino. Bere aurreramendu pertsonala zaintzeko zuen prestutasun harrigarria salbu, hark ez zeukan ezertarako motiborik. Eta prestutasun hori, berez, ez zen inondik ere gaiztoa; Eichmannek ez zuen bere gainekoa hilko haren postua heredatzeko. Eichmannek, *besterik gabe*, eta lagunarteko hizkeran esateko, *ez zekien zertan ari zen*. Irudimen falta horrixeko esker, hain zuzen ere, izan zen kapaz polizia-galdeketa gidatzen zuen aleman judu baten aurrean hilabeteak eta hilabeteak emateko, gizon hari bihotza zabalduz eta behin eta berriz agertuz nola SSetako lotinant koronelaren mailara baizik ez zen heldu, eta ez zela beraren errua izan mailaz igo ez bazuten. Teorian, nahiko ondo zekien zer zen hura dena, eta «gobernuak [gobernu naziak] agindutako balio-eskala berria» aipatu zuen auzitegiaren aurrean egin zuen azkeneko adierazpenean. Eichmann ez zen ergela. Buruarinkeria hutsak-ergelkeriarekin inola ere ezin berdindu den gauza- bultzatu zuen garai hartako gaizkile handienetako bat bihurtzera. Eta hori 'hutsala' baldin bada, baita xelebrea ere, munduko borondaterik onenarekin ere ezin baldin bazaio Eichmanni deabruzko sakontasunik egotzi, hala eta guztiz ere, ezin esan genezake gauza arrunta denik. Ezin da horren gauza arrunta izan heriotzaren aurrean dagoen gizon batek, areago, urkamendian dagoen gizon batek, bakar-bakarrik bere bizitza osoan hiletetan entzun dituen hitzetan pentsatzeko gaitasuna izatea, eta bere heriotzaren errealitatea 'hitz jaso' horiek osorik ezkutatzea. Errealitatetik horren urruti egotea, buruarinkeria hori, kaltegarriagoa izan daiteke gizakiak, ausaz, berezkoak dituen sen gaizto guztiak batera hartuta baino, eta huraxe izan zen, hain zuzen ere, Jerusalem eman zen irakasbidea. Baina hura irakasbide bat zen, ez gertatuaren azalpena, ez hari buruzko teoria.

Nahasiagoa dirudi, baina berez buruarinkeriaren eta gaizkiaren arteko elkarmendekotasun bitxia aztartzea baino askoz ere errazagoa da, jakitea zer eratako delitua den egiaz Eichmannek egindakoa, eta are gehiago jende oro ados zegoelarik aurrekaririk gabeko delitua zela. Izan ere, genozidioaren kontzeptua, lehendik ezagutzen ez zen delitu bat zehazteko berariaz osatu zena, neurri batean aplikatu daiteke, baina ez da osorik egokia, herri osoen

hilkintzak ez baitira aurrekaririk gabeak. Antzinaroan eguneroko gauza ziren, eta kolonizazioak eta inperialismo-mendeek era honetako saioen adibide franko ematen digute, alde batera utzirik beren xedea bete zuten edo ez. Egokiagoa dirudi, puntu honi dagokionez, 'hilkintza administratibo' adierazpideak. Adierazpide hau britainiar inperialismoarekin loturik sortu zen; ingelesek baztertu egin zituzten era horretako jardunbideak Indiaren gaineko aginteari eusteko tresna gisa. Esapide horrek alde on bat du: halako munstrokeriak atzerriko nazio baten edo arraza diferente baten kontra baizik ezin egin daitezkeelako aurreiritzia saihesten du. Gauza jakina da Hitler 'ezin sendatuzko eri' zirenei 'errukizko heriotza' emanez hasi zela masa-erailetak egiten, eta aleman 'genetikoki kaltetuak' (bihotzeko eta biriketako eritasunak zituztenak) akabatuz nahi zuela bere deuseztatze-programa bukatu. Baina, bestalde, argi dagoela ematen du erailetak modu hori talde jakin baten kontra baizik ezin dela bideratu, hau da, aukera-irizpidea egoera jakinei lotutako faktoreen arabera izaten dela. Aski sinigarria gertatzen da, etorkizun ez oso urrun bateko ekonomia automatizatuan, maila jakin batetik beherako adimen-koizentea duten guztiak deuseztatzeko tentazioa sor daitekeela.

Gai hau ez zen behar bezala eztabaidatu Jerusalem, oso zaila baita legearen aldetik sailkatzen. Defentsaren protestak aditu ginituen, Eichmann Azken Soluzioaren makinerian 'pieza txiki' bat besterik ez zela-eta esanez, eta baita fiskalarenak ere, haren ustez Eichmann bera baitzen makineria osoaren motor eragilea. Nik neronek ez nien eman teoria haiei Jerusalemeko auzitegiak eman ziena baino garrantzi gehiago, zeren pieza txikiaren teoriak, legearen ikuspegitik, ez baitu inolako baliorik, eta, hortaz, ez dio batera axola zenbaterainoko neurria ematen zaion Eichmann izeneko 'piezari'. Auzitegiak, jakina, agertu zuen epaian delitu hura burokrazia erraldoi batek besterik ezin izan zuela egin, gobernuaren balia bideak erabiliz. Baina delituak delitua izaten jarraitzen duenez gero –eta horixe da, jakina, juicio baten premisa– makineriaren pieza guztiak, zeharo hutsalak izanagatik ere, auzitegian bertatik bihurtzen dira egile, hau da, gizaki. Akusatuak bere burua desenkusutzen badu, argudiatuz ez zuela gizon gisa jokatu, funtzionario huts baten gisa baizik, beste edonork berdina berdina egin zitzakeen eginkizunak betez, gaizkile batek delituen estatistikak azpimarratuko balitu bezala da –estatistika horien arabera, halako eta halako krimenak

egiten dira eguneko halako eta halako lekutan–: estatistikoki espero izatekoa zena besterik ez zuela egin adierazi ondoren, delitu haiek halabeharrez egin zituela berak, ez beste inork, argudiatuko du, azken finean, norbaitek egin behar zituen-eta.

Garrantzitsua da azpimarratzea, jakina, gizarte- eta politika-zientzietarako, gobernu totalitarioak, berez, bere izatez, eta agian baita burokrazia orok ere, gizonak funtzionario eta administrazioaren makineriako pieza hutsak bihurtzen dituela, eta, era horretan, gizatasuna kentzen diela. Eta luze eta probetxuz jardun daiteke Ez-inoren agintaritzaz, horixe baita burokrazia deritzan forma politikoa funtsean dena. Alabaina, ulertu beharra dago, argi ulertu ere, faktore horiek delituaren ingurukoak osatzen dituzten neurrian baizik ezin dituela zuzenbideak aintzat hartu, lapurretaren kasuan bezala: auzitegian, gogoan hartzen da lapurraren estuasun ekonomikoa, baina ez da lapurreta desenkusutzen, eta are gutxiago lapurretaren delitua kodetik ezabatzen. Egia da psikologia eta soziologia modernoek, burokrazia modernoak ez esateagatik, aspalditik ohitu gaituztela gaizkileak delituan duen erantzukizuna determinismo honen eta bestearen bitartez agertzen. Giza egintzen agerpen horiek zuzenak edo okerrak diren –lehen begiratu batean, bestelakoak baino sakonagoak dira–, hori eztabaidagarria da oso. Ez da batere eztabaidagarria, ordea, zientzia horietan oinarrituta ezingo litzatekeela zuzenbiderik finkatu, eta zuzenbidearen administrazioa, teoria horien arabera, ez dela batere erakunde modernoa, modatik pasatua dela ez esateagatik. Hitlerrek esan zuenean etorriko zela egun bat Alemanian legelaria izatea ‘zoritxarreko’ gauzatat joko zena, erabateko koherentziaz ari zen gogoan zuen burokrazia biribilari buruz.

Nik ikus dezakedanez, jurisprudentziak, auzi hauek denak lantzeko, bi kategorია besterik ez dauzka eskura, eta bata zein bestea, neure iritzian, arrunt desegokiak dira gai hau bideratzeko. ‘Estatu-egintzak’ eta ‘goragokoen aginduz’ egindako egintzak dira kategoría horiek, eta, nolnahi ere, horiexek dira juizio mota honetan halako auziak arautzen dituzten kategoría bakarrak, akusatua eskaueraz normalean. Estatu-egintzaren teoriaren oinarria da estatu burujabe batek ezin duela beste estatu bat epaitu, *par in parent non habet jurisdictionem*. Praktikoki mintzatuz, argudio hau erabili zen jadanik Nurenbergen; hasieratik bertatik, ikusi zen ez zuela aurrera egingo, zeren, onartu izan balitz, Hitlerri berari ere, hitzaren zentzu bete-betean hura baitzen egiazki erantzulea zen pertsona bakarra,

ezin izango zitzaion kargu hartu, eta argi dago horrek zuzenbidearen sen funtsezkoena urratzen duela. Nolanahi ere, maila praktikoan irtenbiderik ematen ez duen argudio bat ez dago zertan maila teorikoan baztertu. Jendeak ondo daki, alde batetik, gaizkile-banda batekiko analogia hain modu mugatuan aplikatu behar dela kasu honetan, non egiazki ezin baita batere aplikatu, eta, beste aldetik, delitu hauek, inondik ere, 'legezko' ordena batean gertatu zirela. Eta horixe zen, hain zuzen ere, haien ezaugarri nagusia.

Estuago lotuko gatzazkio beharbada gai honi estatu-egintza-ren kontzeptuaren atzean *raison d'état* deritzanaren teoria dagoela gogoan hartuta. Teoria horren arabera, herriaren bizimoduaren eta, hortaz, hura arautzen duten legeen erantzulea den estatuaren egintzak, ez daude herritarren egintzak arautzen dituzten arau beren mende. Legearen aginteak, nahiz eta indarkeria eta denak denen kontrako gerra desagerrarazteko antolatua izan, indarkeriazko tresnen premia izaten du beti bere existentzia segurtatzeko, eta modu berean gerta daiteke gobernu bat, bere iraupena eta legeen iraupena segurtatzeko xedez, gehienetan delitutzat jotzen diren egintzak egitera beharturik. Halakoetan oinarriturik zurrizten dira gerrak maiz, baina estatu-egintza kriminalak ez dira nazioarteko harremanen esparruan bakarrik gertatzen, eta nazio zibilizatuen historiak nazio barneko estatu-delituen adibide asko ematen du: Napoleonek erailldako d'Enghien dukearengandik hasita, Mussolini bera errudun izan bide zen Matteotti buruzagi sozialistaren erailketaraino.

Raison d'état teoria –zuzen edo oker, noiz nola–, *premia* batean oinarritzen da, eta premiaren izenean egindako estatu-delituak (gertatzen diren herrialdeko lege-sistema nagusiaren arabera, erabateko delituak direnak), larritasunezko neurritzat hartzen dira: *Realpolitik* deritzanari amore ematen zaio, botereari eusteko eta era horretan indarrean dagoen lege-antolamenduaren jarraipena osotasun gisa segurtatzeko. Politika- eta lege-sistema normal batean, halako delituak arauaren salbuespen gisa gertatzen dira eta ez daude legezko zigorraren mende (*gerichtsfrei* dira, aleman zuzenbide-teoriak adierazten duen bezala), estatuaren beraren existentzia jokoan dagoelako, eta kanpoko erakunde politikoek ez dutelako inolako eskubiderik estatu bati bere existentzia ukatzeko edo existentzia horri nola eutsi esateko. Nolanahi ere –Hirugarren Reicheko judu-politikaren historian ikasteko aukera izan dugun bezala–, hastapen kriminaletan oinarrituriko estatu batean, egoera

alderantzizkoa da. Kasu honetan, egintza ez-kriminala (hala, adibidez, Himmlerren 1944ko agindua, juduen deportazioa geldiaraztekoa), errealitateak indarrez ezarritako premiari amore ematea bihurtzen da (premia, kasu horretan, berehalako porrota zen). Eta hemen galdera bat sortzen da: zein da halako erakunde baten beregaintasunaren izatea? Ez al du urratzen nazioarteko legeak ematen dion parekotasunaren hastapena (*par in parem non habet jurisdictionem*)? Ez al du *par in parem* horrek beregaintasunaren inguruko parafernalia baino gehiago esan nahi? Edo berebat esan nahi du funtsezko berdintasun edo parekotasuna? Delitua eta indarkeria salbuespenetan eta muga-mugako kasuetan baino baliatzen ez dituen gobernu-aparatu bati aplikatzen zaion hastapen bera aplika al geniezaioke delitua legezkoa eta araua den ordena politiko bati?

Gozagokoen aginduz zertutako egintzak aztertuz gero, are nabarmenago ikusten da zeinen desegokiak gertatzen diren kontzeptu juridikoak juizio hauetako guztietako gai nagusiak ziren egintza kriminalak lantzerakoan. Jerusalemeko auzitegiak herrialde zibilizatuetako lege-liburu penal eta militarretatik ateratako aipamen luzeekin –aleman legedikoeekin bereziki– gezurtatu zuen defentsak emandako argudioa; zeren Hitlerren agintepean, artikulua horiek ez baitziren baliogabetu. Eta puntu batean bat datoz denak: ageriki kriminalak diren aginduei ez zaie obeditu behar. Auzitegiak, nolana ere, urte batzuk lehenago Israelen gertaturiko kasu bat aipatu zuen: Sinaiko kanpaina hasi baino lehentxeago, zenbait soldadu auziperatu zituzten mugako arabiar herrixka bateko biztanle zibilak sarraskitu izanagatik; herritarrak etxetik kanpo aurkitu zituzten etxerako agindua zegoen ordu batean, haiek ez baitziren, nonbait, aginduz ohartu. Zoritzarrez, azterketa xeheago bat egiten bada, konparazioak huts egiten bide du, bi aldetatik. Aurren-aurrenik, salbuespenaren eta arauaren arteko harremana aztertu behar dugu berriz ere, harreman horrek garrantzi handia baitu mendeko batek betetako agindu baten kriminaltasuna zehazterakoan, eta harreman hori alderantzizkatu egin zen Eichmannen egintzen kasuan. Hala, argudio honetan oinarrituta, defenda daiteke Eichmannen Himmlerren zenbait agindu ez bete izana, edo uzkurtasunez betetzea, araudi nagusiaren ageriko salbuespenak baitziren. Epaiak bereziki inkriminatzailea aurkitu zuen hura Eichmannentzat, eta hori, inondik ere, ulertzekoa zen oso, baina ez koherentea. Argi ikusten da koherentzia falta hori israeldar auzitegi militarren

epaietan, zeinak epaileek euskarri gisa aipatu baitzituzten. Honela diote: agindu batek, desobeditzeko, «ageriki legez kontrakoa» behar du izan; «legez kontrako izateak hegan bezala agertu behar du [haren] gainean, idatzizko abisu bat bailitzan: ‘Debekatua’». Bestela esanda, soldadua agindu bat «ageriki legez kontrakoa» dela ohar dadin, agindu horrek, bere ohiz kanpoko izatearen ondorioz, soldadua ohitua dagoen lege-sistemaren arauak apurtu behar ditu. Eta Israeleko jurisprudentzia, gai hauetan, bat dator guztiz beste herrietako jurisprudentziarekin. Artikulu hauek osatzerakoan, legegileek, esate baterako, ofizial bat kolpetik erotu eta bere mendekoei beste ofizial bat erailtzeko agintzen dion kasua zeukaten gogoan. Tankera horretako juizio batean, berehala ikusiko litzateke, eta ezin argiago, soldaduari ez zitzaiola eskatzen galde egiteko bere kontzientziaren ahotsari, edo «giza kontzientzia orotan, baita lege-liburuetan adituak ez direnengan ere, sakon-sakonean dagoen zuzentasunaren senari... begia itsua eta bihotza harrizkoa eta usteldua ez badago». Aitzitik, araua eta arauaren salbuespen deigarri bat bereizteko gai izango zela soldadua espero izango zen. Alemaniako kode militarrek, nolana ere, hitzez hitz esaten du kontzientzia ez dela aski. Honela dio 48. paragrafoak: «Egintza edo omisio bat zigortzekoa izan daiteke, nahiz eta dagokion pertsonak delako egintza hori bere kontzientziak edo erlijioaren aginduek behartuta egin duela argudiatu». Gizaki guztien sakonenean sustraiturik dagoen justizia-senak legearen ezagutza falta osatzeko baino ez duela balio, horixe azpimarratzea izan zen Eichmann epaitu zuen auzitegiak emandako argudioetako baten ezaugarri nagusia. Arrazoibide hori guztia Eichmannen kasuari modu baliagarri batean aplikatu nahi izanez gero, Eichmannek eskatzen zitzaion esparruaren mugen barnean jokatu zuela beharko genuke onartu: araubideen arabera jokatu zuen; ematen zizkioten aginduak haien ‘ageriko’ legezketasunaren argitan aztertzen zituen, hots, erregulartasunaren argitan; ez zuen bere ‘kontzientziara’ jotzeko premiarik izan, Eichmann ez baitzen bere herriko legeak ezagutzen ez zituenetakoa, oso bestela baizik.

Lehen aipaturiko konparazioan oinarritzen zen argudioaren bigarren akatsari dagokionez, auzitegien ‘goragokoen aginduen’ alegazioa onartzeko usadioarekin zegoen lotua (gorabehera aringarri inportanteak direlakoan), eta usadio hori hitzez hitz agertu zen epaian; gorago esan den kasua aipatzen zen bertan, Kfar Kassem-eko arabiar biztanleen hilketaren, frogatu nahian israeldar jurisdikzioak ez

diola akusatu bati erantzukizuna murrizten ‘goragokoen aginduak’ jaso dituelako. Eta egia da israeldar soldadu haiek erailketaz salatu zituztela, baina ‘goragokoen agindu’ haiena hain argudio garrantzitsua izan zen gorabehera aringarriei begira, non aski kartzelaldi laburrekin zigortu baitzituzten. Egia esatera, kasu hau egintza bakan bati zegokion, ez –Eichmannen kasuan bezala–, urteetan luzatu zen jarduera bati, delitu bat bestearen atzetik zetorrela. Hala ere, ezin ukatuzko gauza zen Eichmannek ‘goragokoen aginduak’ obedituz jardun izan zuela beti, eta Israelgo ohiko legearen aurrekariak aplikatuz gero, nekez eman ahal izango zitzaiola zigorrik handiena. Auziaren egia da israeldar legeak, teoriarik eta praktikan, beste herrialdeetakoak bezala, onartu baizik ezin duela egin ‘goragokoen aginduek’, baita haien ‘legez kontrako izatea’ agerikoa bada ere, larriki eragotz dezaketela gizon baten kontzientziaren jokamolde normala.

Aipatu berri den hori, indarrean den lege-sistemaren eta lege-konzeptu ohikoaren desegokitasuna agertzen duen adibide bat besterik ez da, beste askoren artekoa, estatuaren aparatuek antolatutako hilketak administratiboei justizia egiteari dagokionez. Gaiari gertuagotik begiratzen badiogu, ordea, neke handirik gabe ikusiko dugu, nola, juizio hauetan guztietan, munstrokerietan oinarriturik bakarrik eman zutela epaileek beren epai-erabakia. Bestela esanda, askatasunez jardun zuten, eta ez ziren egiazki oinarritu, beren erabakiak zuzenesteko, indar handiagoz edo gutxiagoz aurkeztu ziren irizpideetan eta legezko aurrekarietan. Aski ageriko gauza izan zen hori Nurenbergen, zeren han, alde batetik, epaileek esan baitzuten «bakearen kontrako delitua» zela epaitu behar zituzten delitu guztien artean larriena, gainerako delitu guztiak bere baitan hartzen zituelako, baina, beste aldetik, hilketak administratiboaren delitu berrian esku hartu zuten akusatuei bakarrik eman zitzaien heriotza-zigorra, nahiz eta azken hori, teoriarik, bakearen kontrako konspirazioa bezain larria izan ez. Gogoan ematen du, egiaz, koherentzia falta hura eta antzeko beste batzuk aztertzeke, non eta koherentziarekin horrenbesteko obsesioa duen jurisprudentziaren esparruan. Baina hemen, jakina, ezin da horrelakorik egin.

Oinarritzko arazo bat geratzen da nolana ere, gerra ondoko juizio guztietan agertu zena eta hemen aipatu behar dena, denbora guztietako auzi moral nagusietako bati baitagokio, hain zuzen ere gizakiaren irizpidearen nolakotasun eta eginkizunari. Akusatuek

'legezko' krimenak egin zituzten juizio hauetan guztietan, gizakiek zuzena eta okerra bereizteko ahalmena izatea eskatzen zen, nahiz eta une jakin batean beren epaitzeko ahalmena huts-hutsik izan horretarako, eta nahiz eta hura, gainera, guztiz bestelakoa izan inguruko eno bateko iritzia ematen zuenaren aldean. Eta arazo hau are larriagoa gertatzen da, ondo dakigularik ez zirela inondik ere izan balio zaharrei atxiki zitzaizkienak, edo erlijio-sinesteek gidatzen zituztenak, beren ikusmoldeaz bakarrik fidatzeko bezain 'harroak' izan ziren pertsona bakanak. Gizarte errespetagarriak oro har, nola edo hala, Hitlerri amore eman zionez gero, gizarte-jokamoldea finkatzen duten arau moralak eta kontzientzia gidatzen duten erlijio-aginduak –«Ez duzu hilko!»– desagertuak ziren kasik. Artean ere zuzena eta okerra bereizteko ahalmena zuten pertsona bakanek beren irizpidearen arabera bakarrik jokatu zuten, eta askatasunez jokatu zuten gainera; zeri heldu ez zeukaten, sortzen zitzaizkien kasu jakinen aurrean nola jokatu erabakitzekeo araurik ez zuten. Kasuan kasuko erabakia behar zuten hartu, aurrekaririk gabearentzat ez baita araurik.

Liburu honen gaineko eztabaidan nabarmen plazaratu da zenbateraino dauden kezkatuak gure garaiko gizonak epai-ematearen auzi honekin (edo, sarritan esaten den bezala, «lagun hurkoa epaitzera» ausartzen direnekin); orobat sortu da alde askotatik antzekoa den eztabaida bat Hochhuth-en *The Deputy* antzezlanaren gainean. Baina argitara atera dena ez da ez nihilismoa, ezta zinis-moa ere, espero zitekeen bezala, baizik eta nahasmendu izugarria dagoela moraltasunezko oinarrizko auzietan, halako gaietan sena balitz bezala gogoan hartu beharreko aurren-aurreneko irizpidea. Bereziki argigarriak ematen dute eztabaida hauetan zehar agertu diren ondorio bitxi ugariak. Hala, zenbait estatubatuar intelektualek tentazioa eta hertsatzea gauza bera direlako sineste inozoa agertu dute; hau da, haien arabera, ezin zaio inori tentazioari aurre egiteko eskatu. (Bihotzean pistola bat jarri eta zure adiskide minari tiro egiteko agintzen badizute, orduan, besterik gabe, tiro egin behar diozu. Edo, argudiatu izan den bezala –duela urte batzuk, lehiaketa batean, unibertitate-irakasle batek ikusleak engainatu zituela-eta-, hainbeste diru zegoelarik jokoan, zeinek horri buru egin?). Gertakarien aurrean egon gabe eta geu ere haietan sartuak ez bagaude, ezin epai genezakeelako argudioak jende oro leku orotan konbentzitzen duela dirudi, nahiz eta bistakoa izan, hori

egia balitz, zeharo ezinezkoa litzatekeela justizia egitea eta historia idaztea. Hala eta guztiz ere, zaharra da, oso, juzgatzen duenari egiten zaion erantzuki zorrotza; baina zahartasun horrek ez dio argudioari inolako baliorik eranstean. Hiltzaile bat kondenatzen duen epaileak berak ere esan dezake etxeratzen denean: «Eta eskerrak, Jainkoa, eman didazun askatasunaren graziagatik». Aleman judu guztiek aho batez kondenatu dute 1933an aleman herritar guztiak adostu zituen koordinazio-uhina, egun batetik bestera juduak paria bihurtu zituen. Ulertzen al da aleman judu haietako inork ere ez diola bere buruari galdetu bere talde bereko zenbatek egingo zuen gauza bera, aukera izanez gero? Baina, arrazoi horrengatik, bidegabea al da gaur koordinazio hura gaitzatea?

Egoera berean zerorrek ere oker joka dezakezula pentsatzeak barkamenezko espiritu bat sor dezake, baina gaur kristau karitatea aipatzen dutenek ere bitxiki nahasiak dirudite gai honetan. Hona zer irakur genezakeen *Evangelische Kirche in Deutschland*, eliza protestanteak, egin zuen adierazpenean: «Jaun Errukiorraren aurrean adierazten dugu guk ere, omisioaren eta isiltasunaren bidez, geure parte izan dugula geure herriak juduen kontra egindako izugarrikerian».¹ Nire irudiz, kristau bat erruduna da baldin Jaun Errukiorraren aurrean gaizkia gaizkiarekin ordaintzen badu, alegia, milioika judu erail balituzte haiek eragindako kalteren baten zigor gisa; orduan bai, orduan elizek errukiaren kontra bekatu egingo zuten. Baina elizen erru-parte izugarrikeria haiei baldin bazegokien, haiek dioten bezala, orduan auziak *Justiziaren* Jainkoaren esparruan behar luke egon.

Hizketa-akatsa, nolabait esateko, ez da ustekabea gertatu. Justizia da, ez errukia, epaiketa baten xedea, eta dirudien ezertan ez dago iritzi publikoa alaikiroago ados, beste inor epaitzeko inork eskubiderik ez duelako ustean baino. Iritzi publikoak joerak edo jende talde handiak –zenbat eta handiagoak, orduan eta hobeto– uzten dizkigu epaitzen, eta baita kondenatzen ere; laburtuz, hain da orokorra juzga daitekeena, non ezin baita bereizketarik egin, ezin da izenik esan. Erantsi beharrik ere ez dago, tabu hau bi bider aplikatzen da jende famatuaren edo goi-mailako gizonen egintzak auzitan jartzten direnean. Halakoak adierazpide hanpatuekin adierazi ohi dira, ‘axaletik’ aritzea dela xehetasunak azpimarratzea eta gizabanakoak aipatzea, eta sofistikazio-seinalea izaten da, berriz, orokorki aritzea; orokortasun horren arabera, katu guztiak grisak dira, eta denok

gara modu berean errudunak. Hala, bada, Hochhuth-ek Aita Santu jakin bat –identifikatzen erraza den gizon bat, izena eta guzti– salatu zuen, eta segituan egin zioten kontraerasoa, kristau-herri osoa salatzen zuela esanez. Kristau-herri osoaren kontrako salaketa, bere bi mila urteko historiarekin, ezin da frogatu, eta, frogatu ahal balitz, ikaragarria litzateke. Ez dirudi inori asko inporta zaionik tartean *pertsonarik ez badago*, eta ez da batere zaila, urrats bat gehiago eginda, honako hau esatea: «Zalantzarik gabe, bada akusazio larriak egiteko arrazoirik, baina akusatua *gizadia* bere osotasunean da». (Hala Robert Weltsch *Summa Iniuria* lanean, goian aipatua; letra etzanak nik erantsiak dira).

Bada beste bide bat gertakari finkatuen eta erantzukizun pertsonalaren eremutik ihes egiteko: ezin konta ahala teoria dago, hipotesi zehaztugabe, abstraktu, hipotetikoetan oinarritzen dena –*Zeitgeist* delakotik hasita Ediporen konplexuraino–, eta hain dira teoria orokorrak, non gertatu guztiak eta gertakari guztiak baitituzte agertzen eta zurrizten: ez da gogoan hartzen egiazki gertatu zenaren alternatibarik, eta inork ezin izan zuen jokatu zuen moduaz bestela jokatu. Xehetasun guztiak ilunduz, dena ‘agertzen’ duten teorien artean, ‘ghettoko pentsamoldea’ bezalako nozioak aurkitzen ditugu europar juduen artean; edo aleman herriaren erru kolektiboa, haren historiaren *ad hoc* interpretazio batetik aterea; edo era berean burugabea den judu-herriaren errugabetasun kolektibo moduko bat badelako baieztapena. Kluxe horiek guztiak bateratzen dituen ezaugarria da epaia alferrikakoa egiten dutela, eta haiek erabiltzeak ez duela inolako arriskurik. Eta nahiz eta uler genezakeen hondamendiak gertuenetik ukitu zituen haien uzkuratasuna –alemanena eta juduena– hondamendi moralak itxuraz eragin ez zien edo eragin behar ez zietenen jokamoldea xehetasunez aztertzeko garaian –hau da, kristau elizen, buruzagi juduen, 1944ko uztailearen 20ko Hitlerren kontrako konspirazioko gizonen jokamoldea– herabetasun horrek, ulertzekoa bada ere, ez du behar bezala agertzen giza-banako jakinen erantzukizun moralaren gaineko iritziak emateko, haiek juzgatzeko, leku orotan dagoen uzkuratasun nabarmena.

Jende askok onartuko luke egun ez dagoela erru kolektiboa bezalako gauzarik, edo, gauza bera dena, ez dagoela errugabetasun kolektiborik, eta, halakorik balego, inor ezingo litzatekeela izan ez errudun ez errugabe. Horrek, jakina, ez du erantzukizun *politikoa* ukatzen, zeina, nolnahi ere, taldeko banakako kideek egiten

dutenetik aparte existitzen baita, eta, hortaz, ezin da, ez moralaren ikuspegitik epaitu, ez justizia-auzitegi batera eraman. Gobernu guztiek hartzen dute beren gain aurrekoek ondo eta gaizki egindakoen erantzukizuna, eta orobat hartzen dute nazio guztiek iraganean ondo eta gaizki egin ziren egintzena. Napoleonek, Iraultzaren ondoren Frantziako aginteaz jabetu zenean, ondoko hau esan zuen: «Neure gain hartuko dut Frantziak egin dituenak oro, San Luisengandik hasita Osasun Publikoaren Batzorderaino»; enfasi handitxo bada ere, bizitza politikoaren onarritako gertaera bat ari zen adierazten, besterik ez. Oro har hizketan, horrek esan nahi du belaunaldi guztiak, *continuum* historiko batean jaiokak direlarik, gurasoen bekatuekin madarikatuak eta aurrekarien egintzekin bedeinkatuak daudela, ez askoz gehiago. Baina gu ez gara hemen erantzukizun mota horretaz ari; erantzukizun hori ez da pertsonala, eta zentzu metaforiko batean baizik ezin esan liteke pertsona bat beraren aitak edo beraren herriak egin duen zernahirengatik erruduna *sentitzen dela*. (Moralaren aldetik, nekez da arinagoa gauza jakinik egin gabe errudun sentitzea, gauza jakin batengatik erruduna izanik erru oroz libre sentitzea baino). Pentsa daiteke egunen batean eraman ahal izango direla nazioarteko auzitegi batera nazioen erantzukizun politiko jakinak; baina ezin pentsatuzko gauza da halako auzitegi bat auzitegi penala izan daitekeenik, gizabanakoen erruaz edo errugabetasunaz mintzatuko dena.

Banakoen erruaren edo errugabetasunaren auzia, justizia egitea bera, bai akusatuari, bai biktimari dagokionez, horiek dira auzitegi penal batean jokatzeko diren gauza bakarrak. Eichmannen juizioa ez zen salbuespena izan, nahiz eta, Eichmannenean, Nurenbergeko Juizioak baino lehenago, lege-liburuetan ezin aurkitu zen delitu baten aurrean eta inongo auzitegitan antzekorik ez zeukan gaizkile bat epaitu behar izan. Zenbateraino lortu zuen Jerusalemeko auzitegiak justiziaren eskaerak asetzea, ez besterik, horixe da honako txosten honen gaia. ❀

Oharrak

* In: Hannah Arendt (2008 [1963]): *Eichmann Jerusalem*, Bilbo, Klasikoak, 305-323. Itzultzailea: Koro Navarro.

1. Aurel v. Jüchen ministroarengandik hartua, Hochhuth-en antzezlareren kritiken antologia batean. *Summa Iniuria*, Rowohl Verlag, 195. or.